

Designing a Model for Controlling and Handling the Power Exercising Environment for Urban Planning Process Based on Grounded Theory; a Case Study of Mashhad Metropolis

ARTICLE INFO

Article Type

Original Research

Authors

Afsari A. ¹*PhD,
Seyed Al-Hosseini SM. ¹ PhD,
Daneshvar M. ¹ PhD,
Seghatoleslami A. ¹ PhD

How to cite this article

Afsari A, Seyed Al-Hosseini SM, Daneshvar M, Seghatoleslami A. Designing a Model for Controlling and Handling the Power Exercising Environment for Urban Planning Process Based on Grounded Theory; a Case Study of Mashhad Metropolis. Geographical Researches. 2019;34(4):517-527.

¹Department of Urban Design & Planning, Mashhad Branch, Islamic Azad University, Mashhad, Iran

*Correspondence

Address: Faculty of Architecture and Art, Islamic Azad University of Mashhad, Yousefi Martyr Street, Ghasem Abad, Mashhad.
Postal Code: 9187147578
Phone: +98 (051) 35010210
Fax: -
Ahmad.Afsari@gmail.com

Article History

Received: July 4, 2019
Accepted: July 23, 2019
ePublished: December 11, 2019

ABSTRACT

Aims & Backgrounds Lack of readings of concepts such as power has caused irreparable damages to the body of cities. In Iran, due to the domination of traditional viewpoint of planning, this concept has not paid much attention. An urban power exercising environment, deviating from the expected process, in addition to cause the domination of the powerful people on urban topics, has marginalized the local community with the least impact and has impressed the physical structure of the city. This study attempts to explore the unknown dominant dimensions in the Mashhad metropolis by examining the power exercising environment governing the planning process of urban development designs (including preparation, approval and implementation) in order to control and handle it, and provides a suitable model by understanding these processes.

Methodology This paper, based on the grounded theory approach, examines its various dimensions through three types of open, axial, and selective coding.

Findings On this basis, after clarifying the concept of Controlling and Handling the Power Exercising Environment, the results of a total of 20 interviews 84 identifiers, with 27 concepts and 5 categories was achieved.

Conclusion The results of this research showed that the Controlling and Handling the Power Exercising Environment model is identified by expressing 5 categories in deterrent factors, factors, the intervening conditions of executive, consequences and finally, were presented as a conceptual and strategic framework.

Keywords Power; Planning Process; Grounded Theory; Mashhad

CITATION LINKS

[Afsari, et al; 2019] Evaluating and measuring the rate of access to public services using ...; [Allmendinger & Gunder; 2005] Applying lacanian insight and a dash of derridean ...; [Bryman; 2011] Quantity and quality in social ...; [Castells; 2009] Communication ...; [Chen & Sun; 2006] Sociological perspectives on urban China: From familiar territories to complex ...; [Corbin & Strauss; 2008] Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded ...; [Creswell; 2012] Qualitative inquiry and research design: Choosing among five ...; [Delavar; 2010] Qualitative ...; [Fainstein; 2005] Planning theory and the ...; [Flyvbjerg; 2002] Bringing power to planning research: One researcher's praxis ...; [Forester; 2013] On the theory and practice of critical pragmatism: Deliberative practice and creative ...; [Fox-Rogers & Murphy; 2014] Informal strategies of power in the local planning ...; [Harvey; 1996] Social Justice and the ...; [Hillier; 2010] Shadows of power: An allegory of prudence in land-use ...; [Hosseini Dehaghani & Basirat; 2016] A game theory approach to the analysis of urban power games: Analysis of construction building processes in Tehran ...; [Kamete; 2012] Interrogating planning's power in an African city: Time for ...; [Kong; 2008] In The sage companion to the ...; [Lashgari, et al; 2017] Theoretical explanation of functions of political power in ...; [Kazemian & Jalili; 2015] Key stakeholders power analysis of policy making process in Tehran's strategic structural (Comprehensive) plan ...; [Lefebvre; 2001] Comments on a new state ...; [Lennon & Fox-Rogers; 2017] Morality, power and the planning ...; [McGuirk; 2000] Power and policy networks in urban governance: Local ...; [Moulaert & Cabaret; 2006] Planning, networks and power relations: Is democratic planning ...; [Navabakhsh & Karimi; 2009] Analysis of the concept of power in Michel ...; [Ashraf Nazari; 2005] Power analysis from the perspective of Štefan Lux: Power from a pluralist, reformist ...; [Ozer; 2007] The government in the history of Western ...; [Pacione; 2013] Urban geography ...; [Parker; 2010] Cities, politics & ...; [Richardson & Jensen; 2003] Linking discourse and space: Towards a cultural sociology of space in analysing spatial policy ...; [Schmidt-Thomé & Mäntysalo; 2014] Interplay of power and learning in planning processes ...; [Tavakolinia & Shams Pouya; 2016] An analysis to the evolution of power and sovereignty with ...; [Warf; 1991] Power, politics, and ...; [Yusefi & Varshoei; 2011] Social inequality in Mashhad urban space: An estimation ...; [Zamiran; 2002] Michel foucault: Knowledge and power ...;

طراحی مدل کنترل و مهار محیط قدرت‌رانی فرآیند برنامه‌ریزی شهری بر مبنای نظریه‌پردازی داده‌بنیاد؛ مطالعه موردی کلان‌شهر مشهد

احمد افسری* PhD

گروه شهرسازی، واحد مشهد، دانشگاه آزاد اسلامی، مشهد، ایران

سید مسلم سیدالحسینی PhD

گروه شهرسازی، واحد مشهد، دانشگاه آزاد اسلامی، مشهد، ایران

مریم دانشور PhD

گروه شهرسازی، واحد مشهد، دانشگاه آزاد اسلامی، مشهد، ایران

عمیدالاسلام تهنه‌الاسلامی PhD

گروه شهرسازی، واحد مشهد، دانشگاه آزاد اسلامی، مشهد، ایران

چکیده

اهداف و زمینه‌ها: فقدان خوانش مفاهیمی همچون قدرت، صدمات جبران‌ناپذیری بر پیکره شهرها وارد کرده است. در ایران، به دلیل حاکمیت دیدگاه سنتی برنامه‌ریزی، به این مفهوم توجه چندانی نشده است. محیط قدرت‌رانی شهری با انحراف از فرآیند مورد انتظار علاوه بر اینکه قدرتمندان را بر مباحث شهری مسلط کرده، جامعه محلی را با کمترین اثرگذاری به حاشیه رانده و ساختار کالبدی شهر را تحت تأثیر خود قرار داده است. این مطالعه تلاش می‌کند در کلان‌شهر مشهد با بررسی محیط قدرت‌رانی حاکم بر فرآیند برنامه‌ریزی (اعم از تهیه، تصویب و اجرا) طرح‌های توسعه شهری، در راستای کنترل و مهار، آن ابعاد ناشناخته حاکم را تا حد امکان کشف و با درک فرآیندهای مذکور مدلی مناسب ارائه دهد.

روش‌شناسی: این مقاله بر مبنای روش نظریه داده‌بنیاد، به بررسی ابعاد مختلف مدل کنترل و مهار محیط قدرت‌رانی فرآیند برنامه‌ریزی شهری، از طریق سه نوع کدگذاری باز، محوری و انتخابی می‌پردازد.

یافته‌ها: پس از تبیین مفهوم کنترل و مهار محیط قدرت‌رانی، نتیجه حاصل از مجموع ۲۰ مصاحبه انجام‌گرفته تعداد ۸۴ شناسه، ۲۷ مفهوم و ۵ مقوله حاصل شد.

نتیجه‌گیری: مدل کنترل و مهار محیط قدرت‌رانی با بیان ۵ مقوله در ابعاد عوامل بازدارنده، عوامل زمینه‌ساز، شرایط مداخله‌گر الزامات اجرایی و پیامدها و درنهایت به صورت چارچوبی مفهومی و استراتژیک ارائه می‌شود.

کلیدواژه‌ها: قدرت، فرآیند برنامه‌ریزی، نظریه داده‌بنیاد، مشهد

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۴/۱۳

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۵/۸

*نویسنده مسئول: ahmad.afsari@gmail.com

مقدمه

نابرابری در فضای شهری، حاصل دسترسی افتراقی نواحی شهر به منابع ارزشمند اجتماعی چون قدرت است. معنای اولیه نابرابری به تمایز بین افراد اشاره دارد؛ به نحوی که بین زندگی آنها، به ویژه از نظر حقوق، فرصت‌های زندگی، پاداش‌ها و امتیازات، اختلاف آشکار و پنهان زیادی وجود داشته باشد [Yusefi, & Varshoei, 2011]. در هر جامعه‌ای، نابرابری در مراتب مختلفی بروز می‌یابد و معمولاً در مناطق شهری، قشریندی و نابرابری اجتماعی بیش از مناطق روستایی دیده می‌شود [Chen & Sun, 2006: 521]. درک علل نابرابری فضایی در نواحی شهری مستلزم شناخت ساختار شهر و بررسی نقش نیروهای اثرگذار بر شکل‌گیری فضا و تفاوت‌های

ماهووی نواحی گوناگون آن است [Harvey, 1996]. چنانچه برنامه‌ریزی را به‌عنوان ابزار تحقق مسائل و معضلات شهری مطرح کنیم؛ وقتی بحث برنامه‌ریزی مطرح می‌شود، تأثیر عوامل غیرسیاسی و قواعد غیررسمی کنش برنامه‌ریزی در نتیجه برنامه‌ریزی که همانا یکی از اهداف اصلی آن ایجاد نظم و تعادل‌بخشیدن به فضا است کتمان‌ناپذیر است [Hillier, 2010: 230]. از این‌رو تجزیه و تحلیل برهم کنش بین فضا و ساختارهای قدرت در فهم بی‌عدالتی‌های اجتماعی و نحوه تنظیم سیاست‌های برنامه‌ریزی برای کاهش یا حل آنها ضروری است [Afsari et al, 2019: 54]. پژوهش در مورد قدرت و مفاهیم مربوط به آن نیز اهمیت بسیاری دارد امروزه مفهوم قدرت چنان دامنه و شمولی به خود گرفته که شاید امکان نداشته باشد حوزه و عرصه‌ای را بدون آن متصور شد. فریم‌بر برای تشریح ارتباطات و منابع قدرت برای هر یک از عرصه‌ها اشکالی از قدرت را مشخص کرده است. در این ارتباط وی، براساس نحوه ارتباط و سلطه هر یک از مداخله‌گران اصلی یعنی، جامعه مدنی، دولت، اجتماع سیاسی و اقتصاد جمعی مرزبندی کرده است [Pacion, 2005: 802]. ما نیز در این مقاله با محوریت قراردادن نقش قدرت دولتی نحوه اعمال قدرت از سوی این عرصه‌ها را بررسی کرده‌ایم. بر این اساس دولت به‌عنوان قانون‌گذار نقش اصلی را ایفا می‌کند؛ و گاهی در سیطره فشارهای گروه‌های رقیب، خواسته‌های خود و نیروهای ذی‌نفع و ذی‌نفع‌زا در روش‌ها و مدل‌های گوناگون برنامه‌ریزی به اجتماع تحمیل و چهره‌های جغرافیایی مدنظر خود را در محیط مصنوع ایجاد می‌کند [Ozer, 2007: 7]؛ و بدین ترتیب با ایجاد نظم فضایی خودساخته متأثر از منافع شخصی شده رگه‌های تأثیرگذاری تصمیمات خویش را بر پیکره شهر بر جای می‌گذارد. به هر روی، می‌شود گفت شهرها ابزاری هستند که از طریق آنها قدرت و در عین حال نتیجه قدرت و نفوذ به نمایش گذاشته می‌شود [Tavakolinia & Shams Pouya: 130]. دیویف را می‌توان از نخستین کسانی دانست که بحث سیاست را به برنامه‌ریزی شهری وارد نمود و پس از آن تلاش‌های جدی برای خوانش قدرت در شهر صورت گرفت [Hosseini Dehaghani & Basirat, 2016: 92]. بر این اساس بنت فلائیویرگ در مطالعه موردی با عنوان طرحی برای آلبورگ، به چگونگی شکست طرح در دستیابی به اهدافش توجه می‌کند. او به نیروهایی که طرح را شکل می‌دهند و آنچه واقعاً انجام می‌گیرد، توجه می‌نماید [Fainshtain, 2005: 124]. ریچاردسون و جنسن در تحقیقات خود بر رابطه بین عقلانیت و قدرت تمرکز می‌کنند و معتقدند که فضا ممکن است از راه‌های مختلفی و توسط گروه‌های مختلفی در خلال مبارزه قدرت و تضاد خواسته، ساخته شود [Richardson & Jensen, 2003]. فاکس و همکارانش [Fox et al, 2014] از طریق مصاحبه با ۲۳ نفر از کارشناسان مدیران و برنامه‌ریزان محلی بر نقش و تأثیر قدرتمندان اقتصادی در تحریف طرح‌ها تأکید کردند آنها نشان داده‌اند که قوانین برنامه‌ریزی تا چه حد منافع صاحبان قدرت اقتصادی پیوند خورده‌اند. مک گوریک وجود کانال‌های مشارکت غیررسمی در مراحل سیاست‌گذاری

قاعده‌ها، ضوابط، دستورالعمل‌ها و چارچوب‌های پیرامون بر جامعه اعمال می‌شود.

فاستر با استفاده از همین ایده فوکو معتقد است که نباید صرفاً در مورد قدرت صحبت کنیم، بلکه باید به کشف روابط علمی قدرت بپردازیم [Forster, 2013: 11]. به گمان فوکو، قدرت به‌سان ظرفیتی برای عمل نیست که در دستان برخی افراد یا گروه‌ها متمرکز شده باشد. در عوض قدرت نیروی چند ظرفیتی است که به‌واسطه مجموعه‌ای متکثر از شبکه‌های اجتماعی به حرکت درمی‌آید [Navabakhh & Karimi, 2009: 49]. کاستلز معتقد است که تحمیل محض قدرت از راه اعمال فشار، یک رابطه اجتماعی محسوب نمی‌شود؛ چراکه این منجر به محور کنشگر اجتماعی حاکم می‌گردد، به نحوی که موجودیت رابطه با نابودی یکی از اجزای آن از بین می‌رود؛ بنابراین، قدرت در یک نهاد یا حوزه اجتماعی خاص محصور نیست، بلکه در گسترده‌ای از کنش‌های بشری فراگیر است. با این حال، وجوهی قابل‌اعتنا از روابط قدرت در اشکال اجتماعی معین وجود دارند که رویه‌های قدرت را در یک جامعه و از طریق حاکمیت تحمیلی به منصف ظهور می‌رسانند [Castells, 2009: 15]. می‌توان ادعان نمود که حقوق و قوانین به‌مثابه ابزار قدرت سیاسی حاکم برای ایجاد کنش جمعی هماهنگ در جامعه برای نیل به هدف مشخص است [Lashgari et al, 2017: 56]. گاهی قدرت نیز می‌تواند از طریق نفوذ در افکار و امیال به‌وسیله کنترل اطلاعات، وسایل ارتباط جمعی و فرایندهای جامعه‌پذیری اراده آنها در جهت نیات و اهداف قدرتمندان سمت‌وسو یابد. به تعبیر روشن‌تر، صاحبان قدرت با القای این نظر که فهم غلطی از منافع واقعی‌شان دارند یا ناتوان از درک آن هستند، سلطه خود را بر افکار و رفتار آنها اعمال می‌نمایند. لوکس این شکل از قدرت را ذیل عنوان «نگرش رادیکال» از قدرت می‌آورد [Ashraf Nazari, 2005: 191]. در واقع براساس آنچه گیلنر آن را «قدرت معنوی» معرفی می‌کند قدرت ایدئولوژی و یا «نظم نمادین» است که از طریق ایجاد ذهنیت بر مخاطب خود مؤثر واقع می‌شود [Warf, 1991: 564]. براساس نظر باویر، تکنیک‌های این شکل از قدرت در اصل در کلیسا به وجود آمدند [Kamete, 2012: 68]. از وقتی این بعد وارد مطالعه روابط قدرت در محیط برنامه‌ریزی شده است، به‌عنوان یک رویکرد مسلم و بدیهی برای مسائل و فرایندهای برنامه‌ریزی تلقی می‌شود. آنچه گویای واقعیت است در دیدگاه‌های متأخر، قدرت شمولی گسترده‌ای یافته و همه عرصه‌ها را دربرمی‌گیرد. قدرت بیش از هر زمان دیگری پراکنده و متکثر شده است [Tavakolinia & Shams Pouya: 80].

موضوع قدرت شهری نیز به‌عنوان زیر بخش مطالعات جغرافیای سیاسی، سیاست شهری، اقتصاد سیاسی شهری، جامعه‌شناسی سیاسی شهری، انسان‌شناسی شهری و همانند سایر موضوعات فراگیر مطالعات شهری بررسی شده است. با وجود این، نکته حائز اهمیت که در میان این تلاش‌های ذهنی و متنوع به چشم می‌خورد این است که پیدا کردن مقالات یا فصل‌هایی مختص مسئله قدرت

فرآیند برنامه‌ریزی را ثابت می‌کند و نشان می‌دهد که چگونه سرمایه‌گذاران و شرکت‌های تجاری که از لحاظ سیاسی و اقتصادی قوی هستند از طریق کانال‌های غیررسمی و ورود مداوم اطلاعات به درون فرآیند بر تصمیمات تأثیر می‌گذارند [McGuirk, 1995]. هیلیر [Hillier, 2010: 167] در پژوهشی بر روی چالش و رقابتی که بر سر بهره‌برداری از جنگل‌های استرالیای غربی (۱۹۴۴-۲۰۰۳) صورت گرفت، واکنش افراد ذی‌نفع، گروه‌بندی‌ها، لابی‌ها و تقابل منافع‌شده را مورد بررسی قرار داده است. آلمندینگر و گالندر [Allmendinger & Gunder, 2005] به بررسی مبارزه مردم محلی علیه گروهی از خانه‌به‌دوشان و استفاده از ابزارهای قانونی برای مقابله با آنها در انگلیس اشاره می‌کنند. اسچیمت و مانتی سلو [Schmidt & Mantysalo, 2014] با بررسی اتفاقات پشت پرده و تحریکاتی که باعث شد در نهایت ایستگاه اشتوتگارت با مخالفت عمومی روبرو شود، پرداخته‌اند. در پس این ماجرا زدوبندهای دولتی و عدم شفافیت در محاسبات مالی و ملاحظات محیط زیستی که باعث برانگیختن تحرکات مردمی شدند از مهم‌ترین عوامل به شمار می‌روند. مولرت و کابرت [Moulaert & Cabaret, 2006] در پژوهش خود به درک نقش روابط قدرت در تئوری‌های شبکه و نحوه ورود قدرت در شبکه‌ها اشاره می‌کنند و در نهایت به این نکته می‌رسد که برای برنامه‌ریزان مهم است که منبع قدرت در فرآیند برنامه‌ریزی را تشخیص دهند و نحوه مواجهه با آن را فراگیرند.

قدرت بنیادی‌ترین فرآیند در جامعه محسوب می‌شود، ظرفیت رابطه‌ای است که کنشگر اجتماعی را قادر می‌سازد به‌گونه‌ای نامتوازن بر تصمیم‌های سایر بازیگران اجتماعی تأثیر گذارد و از راه‌هایی خواسته‌ها، منافع و ارزش‌های کنشگران صاحب قدرت را برآورده سازد [Castells, 2009: 10]. فوکو قدرت را در یک نهاد یا حوزه اجتماعی خاص محصور نمی‌داند، بلکه آن را در شبکه‌ای از روابط درهم پیچیده، ساری و جاری می‌بیند [Navabakhh & Karimi, 2009: 49]. در حالی که شهروندان به‌صورت فزاینده‌ای از فرآیندهای تصمیم‌گیری منحرف شده‌اند [Lefebvre, 2001] فوکو، دغدغه تهدید حقوق توسط قدرتمندان را دارد از دیدگاه فوکویی «قدرت» است که به سادگی قادر می‌سازد کنترل دیگران توسط یک فرد یا گروه را به عهده گیرد [Lennon et al, 2016: 4]. وضع مقررات برنامه‌ریزی و تعیین جریمه‌هایی برای تخطی از آنها مجموعه‌ای از شرایطی است که در آن قدرت مطلق در برنامه‌ریزی اعمال می‌شود قدرت مطلق برای جبران ماهیت پراکنده و ناپیوسته‌اش در شکل افراطی مانند اعدام‌های عمومی دیدنی و مناسک پیچیده در اتاق دادگاه اعمال می‌شود [Kamet, 2012: 68]. نمونه بارز این نوع اعمال قدرت را می‌توان در اعدام رابرت فرانسوا دمی بین مشاهده کرد [Zamiran, 2002: 143]. بخش عمده‌ای اعمال قدرت از طریق اعمال نظرهای بدون پشتوانه قانونی و به‌صورت شفاهی از طریق دولت (به‌صورت یک‌طرفه و یا تحت تأثیر گروه‌های رقیب) بر محیط برنامه‌ریزی اعمال می‌شود. سهم غالب اعمال قدرت بر جامعه و محیط برنامه‌ریزی بیشتر از طریق

کرده است.

روش‌شناسی

استفاده از بهترین روش‌ها و وسایل و اجتناب از روش‌های شتاب‌زده و غیردقیق از اصول اساسی تحقیق به شمار می‌رود [Delavar, 2010: 47]. پژوهش حاضر با روش کیفی اجرا شده است. یکی از اهداف عمده روش تحقیق کیفی ارزیابی توصیف‌های دقیق است [Bryman, 2011:90]. از بین روش‌ها و تکنیک‌های تحقیق کیفی، روش نظریه مبنایی یا گراندید تئوری، مناسب‌ترین روش موجود جهت دستیابی به اهداف پژوهش است؛ زیرا هدف اصلی این پژوهش تبیین مدل کنترل و مهار محیط قدرت‌رانی مبتنی بر روابط قدرت است که دستیابی به این هدف، با استفاده از روش نظریه مبنایی که هدف اصلی آن مدل‌سازی در قالب یک مطالعه اکتشافی است، آسان‌تر است.

برای نیل به اهداف پژوهش و در چارچوب روش تحقیق کیفی و با استفاده از ابزار مصاحبه نیمه ساختاریافته، اقدام به مصاحبه با افراد کلیدی (مصاحبه‌ها با کسانی انجام شده است که در زمینه مورد بررسی دارای اطلاعات کافی بوده‌اند و به اصطلاح مطلعین، هستند) و در فرآیند تهیه و تصویب و اجرا به ترتیب در طرح جامع و تفصیلی شهر مشهد حضور داشته و اثرگذار بوده‌اند صورت گرفته و در نهایت با ۲۰ نفر از نخبگان حوزه مدیریت شهری مصاحبه شد. گردآوری داده‌ها تنها زمانی به پایان می‌رسد که به سطحی از اشباع نظری رسیده و پژوهشگر اطمینان حاصل نماید که دیگر هیچ داده جدیدی (مرتبط با مسئله پژوهش) نخواهد یافت [Creswell, 2017]. تحلیل محتوای اسناد نیز بر مبنای روش نظریه‌پردازی داده بنیاد و از طریق کدگذاری‌های باز (تدوین مفاهیم، مقوله‌ها و ابعاد مقوله‌ها)، کدگذاری محوری (ایجاد پیوند بین هر مقوله اصلی و مقوله‌های فرعی مربوط به آن) و کدگذاری گزینشی (تلفیق مقوله‌ها تبدیل آن به یک چارچوب نظری) انجام می‌گیرد [Corbin & Strauss, 2008].

در نهایت پژوهش‌های کیفی نیز صحت و اعتبار داده‌ها و یافته‌ها، بخش بسیار با اهمیت از فرآیند پژوهش است. به طور کلی در این پژوهش راهبردهای به کار گرفته‌شده به منظور افزایش روایی درونی در تحقیقات نظریه داده بنیاد در جدول ۱ طراحی شده است.

شهری که به طور شایسته به آن پردازد، به طرز غیرقابل انتظاری دشوار است. با این حال هنگام بحث در مورد اینکه چرا در شهرهای مختلف اختلاف بسیار زیادی در سطوح درآمدی، تبعیض، امنیت انسانی، کیفیت محیطی و غیره آشکار می‌شود، به ناچار باید به جنبه‌هایی از نظام قدرت شهری ارجاع داد و دلایل این اختلاف را در آنجا یافت [Parker, 2011:5]. مطالعات نظام قدرت شهری و تحلیل قدرت ذی‌نفعان در این زمینه می‌تواند براساس منطق موقعیت و پذیرش تکثر و تنوع ذی‌نفعان، منابع، اولویت‌ها، شیوه‌ها، حوزه‌ها و برآیندها صورت پذیرد [Pacione, 2001]. شهرها نه تنها بیانگر قدرت دولت یا سرمایه، بلکه همچنین بیانگر قدرت گروه‌های اجتماعی و مدنی مختلف نیز هستند [Kong, 2008: 14]. به طوری که عرصه رقابت و منازعه بازیگران و گروه‌های فعال است [Lashgari et al, 2017]. شهرها وسیله بیان و نتیجه قدرت‌اند؛ به عبارت دیگر شهرها وسایلی هستند که از طریق آنها قدرت و در عین حال، نتیجه قدرت و نفوذ به نمایش گذاشته می‌شود، در واقع همان‌طور که بورگارد یادآوری می‌کند، شهر خودش را ارایه نمی‌کند بلکه تا حدودی به وسیله روابط قدرت ارایه می‌شود که در استراتژی‌های گفتمان‌ها و حوزه‌های نهادی بیان می‌شوند [Richardson & Jensen, 2003: 14].

قدرت می‌تواند با اشکال مختلف در نقش یک عامل بازدارنده نقش ایفا کند. این مولفه‌ها طیف گسترده‌ای از: ابلاغ بخش‌نامه‌ها و آیین‌نامه‌های اجرایی جدید، تحریک افکار عمومی، اشکال‌تراشی، شایعه‌پراکنی، پرونده‌سازی، لابی‌گری، طولانی‌کردن فرآیند، برگزاری جلسات غیررسمی، زد و بند، دستورات شفاهی، استفاده از حربه‌های اخلاقی، مذهبی، امنیتی و سیاسی، ایجاد ذهنیت [Flyvbjerg, 2002; Richardson & Jensen, 2003; McGuirk, 1995; Gunder & Mouat, 2002; Schmidt & Mantysal, 2014; Alberchts, 2003; Fox et al, 2014; Samsura et al, 2010; Kamete, 2012; Forster, 2013; Castells, 2009; Moulaert & Cabaret, 2006; Hillier, 2010; Kazemian, Ozer, 2007; Nazari, 2005; 2015]

هدف از این پژوهش طراحی مدل کنترل و مهار محیط قدرت‌رانی فرآیند برنامه‌ریزی شهری (در کلانشهر مشهد) براساس نظریه‌پردازی داده بنیاد بوده، تا بدین وسیله نشان دهد چگونه الگوی فعلی قدرت با انحراف از فرآیند مورد انتظار قدرتمندان را بر مباحث شهری مسلط

جدول ۱) راهبردهای افزایش روایی درونی در تحقیقات نظریه داده بنیاد

راهبرد	شرح راهبرد	میزان و شکل به‌کارگیری راهبرد در این پژوهش
تعدد روش و منابع جمع‌آوری داده‌ها	استفاده از روش‌های مختلف و داده‌های مختلف در مرحله جمع‌آوری داده‌ها	مصاحبه با افراد درگیر در فرآیند تهیه، تصویب و اجرا طرح‌های توسعه و عمران
تایید مشارکت‌کنندگان	قابل‌پذیرش بودن نزد مصاحبه‌شوندگان	یافته‌های این پژوهش برای سه نفر از مصاحبه‌شوندگان ارایه و نقطه نظرات آنها اعمال شده است
درگیربودن محقق با پدیده	حضور و مشاهده طولانی در میدان تحقیق یا مشاهده مکرر یک پدیده	پژوهشگر این مقاله به مدت ۲ سال در فضای قدرت‌رانی طرح‌های توسعه شهری در مشهد مشغول بررسی بوده است
مشارکتی‌بودن پژوهش	مشارکت و همکاری بعضی از مشارکت‌کنندگان در فرآیند پژوهش	پژوهش حاضر زیر نظر یکی از صاحب‌نظران مسلط بر فضای طرح‌های توسعه شهری در کلان‌شهر مشهد بوده است
پیش‌فرض‌های محقق	روشن‌بودن مفروضات، گرایش‌ها و جهت‌گیری نظری محقق	گرایش‌ها و جهت‌گیری‌های این پژوهش به وضوح تشریح شده است

به‌منظور پاسخگویی به اهداف تحقیق داده‌های کیفی جمع‌آوری شده از طریق مصاحبه براساس روند نظریه داده بنیاد تجزیه و تحلیل شدند. در پژوهش حاضر مصاحبه‌های ضبط‌شده پس از پیاده‌سازی، با استفاده از روش تحلیل محتوا به‌صورت سطر به سطر بررسی، مفهوم‌پردازی، مقوله‌بندی و سپس، براساس مشابهنه، ارتباط مفهومی و خصوصیات مشترک بین کدهای باز، مفاهیم و مقولات (طبقه‌ای از مفاهیم) مشخص شدند. در جدول ۲ کدهای باز، مقوله‌های فرعی و مقوله‌های مربوط به متغیرهای بازدارنده، متغیرهای زمینه‌ساز، الزامات اجرایی، شرایط مداخله‌گر و پیامدها مربوطه ارائه شده است. در انتهای این بخش مدل پارادایمی کدگذاری محوری کنترل و مهار محیط قدرت‌رانی فرآیند برنامه‌ریزی شهری به نمایش گذاشته شده است. (۱) **متغیرهای بازدارنده:** در اینجا منظور از «عوامل بازدارنده»، اصل و بن مایه علل عدم تعادل در محیط قدرت‌رانی شهری است؛ که تمامی علل و عوامل مستقیم و غیر مستقیم از آنها ریشه می‌گیرند. این دسته از متغیرهای به‌عنوان یک عامل بازدارنده و محدودکننده امکان تحقق بستر مناسب در محیط قدرت‌رانی فرآیند برنامه‌ریزی را سلب می‌کنند.

خودمحوری و انحصارطلبی صاحبان قدرت: برخی صاحبان قدرتمند در شهر مشهد که مالک بخش زیادی از اراضی شهر هستند با در دست داشتن ابزارهای لازم در برابر طرح‌های مصوب خودمختاران مقاومت می‌کنند. گرچه آنها براساس قانون موظف به واگذاری اراضی با کاربری خدماتی به شهرداری هستند، اما تعلل کرده و به‌مرور زمان نسبت به تغییر کاربری آنها اقدام می‌کنند (نقل به مضمون مصاحبه).

بی‌توجهی به قانون توأم با نگاه سلسله مراتبی: بخش عمده‌ای از نهادها و سازمان‌ها، اصولاً توجهی به قوانین شهرداری ندارند. صاحبان قدرت عموماً بر روی اراضی خودشان و آنهایی که در مالکیت خودشان است اعلام نظر مستقیم می‌کنند. در یکی از این موارد، مشاوره‌ای که توسط شهرداری با انجام مناسبات قانونی انتخاب شده، کنار گذاشته می‌شود و در ادامه با تحمیل مشاور انتخابی خویش توانستند خواسته‌ها و منافع خود را تأمین کنند (نقل به مضمون مصاحبه).

دنیاگرایی و فساد مالی: بازتاب چنین خصیصه‌هایی در بین صاحبان قدرت اعم از برنامه‌ریز و سایر عناصر قدرت فضای تصمیم‌گیری را تحت تأثیر خود قرار می‌دهد. در واقع طرح‌های شهری در کشور به ندرت در سلامت کاری تهیه می‌شوند (نقل به مضمون مصاحبه).

رویکرد سلیقه‌ای و غیرحرفه‌ای: در جلسات تصویب طرح نظرات کارشناسان دولتی نقش بسیار مهم‌تری در جهت‌گیری برنامه‌ها دارد. اصولاً بخش‌های مختلف دولتی چارچوب و معیارهای مشخصی برای پیگیری و ضابطه‌مند کردنشان در برنامه‌ها ندارند، بنابراین

کارشناسان این بخش‌ها آنچه را که در جلسات مطرح می‌کنند، بستگی مستقیم با پایه‌ها و زمینه‌های مطالعاتی و تخصصی خودشان دارد (نقل به مضمون مصاحبه).

لابی‌گری (ابزار انحصاری در اختیار صاحبان قدرت): حمایت‌های تلویحی صاحبان قدرت از یک طرح و برنامه خاص که توسط سایر کنشگران درخواست شده، قادر است طرح را دستخوش تغییرات کند. از جمله موضوع مرز محدوده و حریم شهر که بدین منظور لابی‌های برخی گروه‌ها همچون نمایندگان مجلس به‌صورت غیرمستقیم در طرح جامع صورت می‌گرفت (نقل به مضمون مصاحبه).

عدم نقش تعریف‌شده برای اجتماع: عدم ارتباط مستقیم با مردم و عدم رسمیت اجتماع تا حدی است که طرح‌های شهری از عموم مردم دور و پنهان نگه داشته می‌شوند (نقل به مضمون مصاحبه).

عدم درک و پذیرش ساختارهای غیررسمی: تأکید بر رویه‌های سنتی و رد پذیرش نقش موثر قدرت در تحولات شهری، به طور ناخواسته اثرات جبران‌ناپذیری بر پیکره طرح‌های توسعه شهری برجای گذاشته است (نقل به مضمون مصاحبه).

رقابت و تقابل‌های بین بخشی: افراد و گروه‌های مختلف تمام تلاش خود را چه از طریق روش‌های رسمی و چه به‌صورت غیر رسمی به‌کار می‌گیرند؛ بدین‌وسیله رقابت بزرگی بین طیف وسیعی از عواملی که به طور بالقوه در شهر کنش سیاسی دارند، اتفاق می‌افتد (نقل به مضمون مصاحبه).

۲) متغیرهای زمینه‌ساز: شرایط زمینه‌ای این پژوهش در چهار دسته به شرح ذیل شناسایی شده است. این مؤلفه‌ها بستر لازم در راستای کنترل و یا عدم کنترل بر محیط قدرت‌رانی را فراهم می‌آورند.

ساختار برنامه‌ریزی و قوانین شهری: می‌توان به راحتی ادعا کرد که امکان تغییر برنامه‌ها به‌وسیله قدرت اقتصادی افراد و گروه‌ها به‌آسانی مقدور بوده است. این قدرت در فرآیند فعلی به هیچ‌وجه انکار نشده و برای آن نیز بعضاً مکانیسم قانونی تعریف شده است (نقل به مضمون مصاحبه).

تعهد و اخلاق کاری: نتایج حاصل از مصاحبه در این بخش نشان می‌دهد هر چه فرایندهای طرح، از تهیه به اجرا پیش می‌رود، از زمینه‌های اخلاقی دورتر می‌شوند و این اختلاف، در فرایند اجرا مشهودتر است. یکی از شیوه‌هایی که به خصوص توسط شهرداری‌ها دنبال می‌شود، عدم رعایت گردش کار اداری معمول است که تعهد و اخلاق کاری را زیر سؤال می‌برد (نقل به مضمون مصاحبه).

محیط و عمل تعاملی: در فرآیند تصویب طرح جامع مشهد عدم هماهنگی بین ارکان تصمیم‌ساز فرآیند بررسی آن را به‌دفعات فراوان به تعویق انداخته است. در برخی مواقع نیز علی‌رغم برگزاری جلسه بررسی طرح، حضور افراد کلیدی مشهود بوده است. در واقع یک تعامل سازنده در بین اعضا کمتر اتفاق می‌افتاد (نقل به مضمون مصاحبه).

مفاهیم	مقوله
	عوامل بازدارنده
ارتباطی یک‌سویه و دستوری، انعکاس اثرات منش‌های شخصی و یا به عبارتی خودمحوری و انحصارطلبی مدیران ارشد، یکه‌تازی نهاد‌های تصمیم‌گیر	خودمحوری و انحصارطلبی صاحبان قدرت
تبعیض در اجرای قانون، ضعف در اجرای قانون نه در کمبود قانون، پروژه بازار اطلس بدون مصوبه کمیسیون ماده ۵ بر روی زمین آموزشی ساخته شده است، واگذاری ۲۰ هکتار از اراضی جنگلی طرق در شرق مشهد به سرمایه‌گذار (تغییر غیر قانونی کاربری از فضای سبز به اقامتی)، عدم رعایت گردش کار معمول در اجرای خواسته صاحبان قدرت	بی‌توجهی به قانون توأم با نگاه سلسله مراتبی
فقدان وجدان کاری، فقدان سلامت کاری در طرح‌های شهری، ضعف اخلاقی کارشناس، نفوذ نیروهای غیرمتعهد و خودفروخته فقدان رویکرد مناسب ارزیابان در بررسی طرح، توجه صرفاً کارشناس بررسی طرح به پاورپوینت زیبا و بررسی شکلی گزارش‌ها، جلسات تصویب طرح‌ها به‌عنوان وسیله‌ای برای برخی تسویه حساب‌های شخصی و یا نهادی	دنیاگرایی و فساد مالی رویکرد سلیقه‌ای و غیرحرفه‌ای
برگزاری جلسات غیررسمی و غیر شفاف مشاور طرح (برنامه‌ریز) با برخی از قدرت‌ها، لابی‌های نمایندگان مجلس به‌صورت غیرمستقیم در طرح جامع در تعیین مرز محدوده و حریم، عدم آگاهی اجتماع از سرفصل‌های طرح جامع به منظور اثرگذاری حضور نهادهای مردمی در نازل‌ترین سطح خود، طرح‌ها از مردم عادی مخفی نگذاشته می‌شوند، ناکارآمدی قوانین حمایتی از اجتماع، فقدان نظام بهره‌گیری از توان علمی و تحقیقاتی متخصصان و مشارکت اجتماع در فرآیند طرح	لابی‌گری (ابزار انحصاری در اختیار صاحبان قدرت)
مدیریت‌های ناپخته و ناشناخته‌مانند فضای قدرت‌رانی، عنصرسازی غیررسمی قدرت‌مدان، تلاش در سایه صاحبان قدرت به‌منظور آگاهی‌یافتن از جزئیات طرح	عدم نقش تعریف‌شده برای اجتماع عدم درک و پذیرش ساختارهای غیررسمی
تقابل‌ها و بده بستن‌های صاحبان قدرت در طول فرآیند برنامه‌ریزی طرح، امتیازگیری صاحبان قدرت و سرمایه از یکدیگر	رقابت و تقابل‌های بین‌بخشی
	متغیر زمینه‌ساز
ساختار کنونی نظام برنامه‌ریزی در ایران، وضعیت آیین‌نامه‌های موجود	ساختار برنامه‌ریزی و قوانین شهری
اخلاق‌مداری در کار، عدم تخصیص حقوق شهروندی، ارجحیت منافع اجتماع در طرح، رابطه مبتنی بر اعتماد، قضاوت شخصی اعمال رویکردهای غیرسیاسی در فرآیند برنامه‌ریزی، محیط دوستانه و همکاری، ارتباط دوجانبه-چندجانبه، تعامل ساختارمند با محیط بیرونی، توسعه هم‌اندیشی	تعهد و اخلاق کاری محیط و عمل تعاملی
تغییر شیوه آموزش و روش پژوهش، ارایه آموزش‌های پژوهش محور، کیفیت فضای آموزشی دانشگاه‌ها در تربیت برنامه‌ریز مساعدموند فضای مشارکت اجتماع در تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری، توجه و تشخیص‌بخشیدن به ثمن‌ها، وجود محیط مناسب برای ابراز عقاید	بینش و تفکرات برنامه‌ریزان (نظری-عملی) ظرفیت مشارکت جویان اجتماع
	شرایط مداخله‌گر
فرآیند تسهیم دانش و آموزش مبتنی بر نگاه عمل‌گرایانه، حل مسئله بومی با هدف تولید نظریه‌های کاربردی بومی در راستای رفع نیازهای کشور و خلق دانش مولد	تناقضات ناشی از نظریه و عمل برنامه‌ریزی
نگرش مدیران ارشد نظام و تناقضات ناشی از مشارکت اجتماع در فضای برنامه‌ریزی کشور، فقدان تفکر انتقادی ترجیح ملاحظات سیاسی بر ملاحظات فنی، بی‌بندوباری سیاسی	نگرش مدیران ارشد نظام مداخلات سیاسی در حوزه قدرت‌رانی شهری
	الزامات اجرایی
لزوم بررسی در نحوه گزینش دستگاه‌های دولتی بر روی مشاور، لزوم توجه به نحوه انتخاب مشاور، برقراری سلامت بیشتر در رابطه کارفرما و برنامه‌ریز، توجه به شایسته‌سالاری و تخصص‌گرایی	اصلاح سازوکار انتخاب مشاور
جذب افراد متخصص و متعهد در سیستم، انتشار نتایج مصوبه‌ها از طریق رسانه، ایجاد سیستم کنترل و ارزیابی قوی کارکرد اجتماع به‌عنوان پیش‌نیاز توازن قدرت و جلوگیری از تضعیف حقوق واقعی آنها، تدوین و شناسایی مسائل اجتماع محلی استقرار مدل به‌کارگیری صاحبان قدرت در فرآیند برنامه‌ریزی، ایجاد تفکر و محیط رقابتی، سیستم عادلانه توزیع قدرت، نقش حمایت مدیران عالی، وجود انعطاف‌پذیری در سیستم و تعامل ساختارمند با محیط بیرونی	اصلاح رویه تصویب طرح توسعه سمن‌ها و تقویت سطوح محلی سازوکارهای الزام‌آور همکاران
لزوم طراحی مکانیزمی برای آموزش مستمر برنامه‌ریزان، ایجاد زمینه‌های لازم برای غنی‌کردن ادبیات تولیدی در حوزه برنامه‌ریزان، بازاندیشی و تضارب آرای بین تفکرات عمل‌گرایانه و نظری، تغییر اذهان از تغییر آموزش، احساس نیاز به حل مسائل و احساس نیاز به نظریه‌های بومی برای حل مسائل، نقش آیین‌نامه‌های مصوب ایجاد ساختار مناسب ارتباط اجتماع با بدنه تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری فرآیند برنامه‌ریزی	تغییر در بینش برنامه‌ریزان بازطراحی ساختار برنامه‌ریزی و قوانین شهری ظرفیت‌سازی برای مشارکت‌های اجتماعی
	پیامدها
به اشتراک‌گذاری نتایج سیاست‌گذاری‌ها با اجتماع، ایجاد محیط و تفکر رقابتی با حضور همه گروه‌ها	مشارکت گسترده و متنوع در فرآیند تهیه و تصویب طرح
تصمیم‌گیری مشارکتی در سطح محلی، واگذاری اختیارات بیشتر به جامعه محلی، قدرت‌مند کردن جامعه محلی، تحقق ظرفیت‌های قانون اساسی در مورد مدیریت محلی	مدیریت محلی طرح و توجه به ساختارهای قدرت
حضور اجتماع باعث مقبولیت و مشروعیت فرآیند برنامه‌ریزی می‌شود، اجماع بر سر حال مسائل و مشروعیت بخشی بر فرآیند برنامه‌ریزی	همگرایی و توافق عمومی در محیط سیاست‌گذاری طرح
استقرار مدل کارآمد به‌کارگیری قدرت، حضور موثر همه گروه‌ها عم از ذی‌نفع و ذی‌نمفوذ، همگونی و تعادل در ساختارها و نظام مدیریتی	کنترل انحصارگرایی صاحبان قدرت (فردی‌سازمانی)
خلق دانش جدید توسعه‌ایده‌ها با هدف ساختن نمونه‌های کاربردی، تغییر اذهان از طریق آموزش ایجاد یک انقلاب فکری و فرهنگی در محیط قدرت‌رانی، نظارت بیشتر محیط قدرت‌رانی توسط اجتماع سیاست‌گذاری بر مبنای نیازهای واقعی، مهار و کنترل محیط قدرت‌رانی در حضور موثر اجتماع	آگاهی و هدایت برنامه‌ریز عافیت و سلامت محیط قدرت رانی رضایت عمومی و آبادانی شهر

نیازمند بازتعریف مفهوم برنامه‌ریزی در رویکردهای نوین‌تر هستند. بیشتر نظریه‌های جدید در حوزه معرفت‌شناسی با تأکید بر مفاهیمی چون عدالت و مشارکت، برنامه‌ریزان را از افراد در خدمت دولت با تصور جایگاه بی‌طرف به سمت برنامه‌ریزانی در خدمت مردم دارای ارزش والای انسانی پیش برده است (نقل به مضمون مصاحبه).

۵) پیامدها: یکی از مقوله‌های اساسی که در نتیجه تجزیه و تحلیل کدگذاری داده‌های حاصل از منابع، به دست آمد مقوله «پیامدهای» کنترل بر محیط قدرترانی شهری است، بدیهی است هرگونه نتایج مثبت در این بخش مسیر تحقق کنترل محیط قدرترانی را فراهم خواهد آورد (جدول ۲).

در این بخش به‌عنوان مرحله نهایی در فرآیند روش نظریه‌پردازی داده بنیاد و براساس مطالب بخش‌های گذشته و با بهره‌گیری از روش کدگذاری گزینشی، سعی شده تا حد امکان، ارتباطات بین مقوله‌ای و مدل تحلیلی مورد نیاز استخراج گردد. مدل مفهومی ذیل، نتیجه شناسایی ارتباط مفاهیم مقوله‌های مختلف بنیادی با یکدیگر است که از تلفیق تحلیل مقوله‌های پیامدها، بازدارنده، میانجی، الزامات اجرایی و کشف روابط بین آنها به دست آمده است. براساس مدل نظری استنباط شده، وضعیت عدم کنترل و مهار محیط قدرترانی در هر سیستمی از دستگاه‌های اجتماع، از جمله شهر، ناشی از زمینه‌ها و ریشه‌هایی است که وجود دارند. وجود خصیلت‌های انحصارطلبی و استیثار، مال‌اندوزی و فساد مالی در هرکدام مدیران و مسئولان نهادهای قدرت که جایگاه و قابلیت تأثیرگذاری گسترده‌ای در اجتماع دارا هستند، عوامل بازدارنده و اصلی محیط قدرترانی فرآیند برنامه‌ریزی در ایجاد وضعیت موجود قدرترانی در شهر و جامعه است. ریشه‌ها محرک اصلی و بیشتر اخلاقی-رفتاری هستند که نمود آنها در قالب عوامل مختلف به ظهور می‌رسد. با مقداری تعمق در کدها و زیر مفاهیم مربوط، معلوم می‌شود که مفاهیم و مؤلفه‌های مربوط به ریشه‌های موثر بر ناتوانی در مهار و کنترل محیط قدرترانی فرآیند برنامه‌ریزی همگی در سطح و مرتبه یکسانی قرار ندارند. به طوری که در مجموع مؤلفه‌های فوق را می‌توان در دو مقیاس «فردی-درونی» و «اجتماعی-بیرونی» طبقه‌بندی کرد. تحقق کنترل و مهار محیط قدرترانی شهری در یک بستر زمینه‌ای مناسب با فراهم ساختن الزامات اجرایی به‌عنوان مجموعه سازوکارهایی که به‌صورت یک سامانه سخت‌افزاری یا اداری با یک فرآیند و گردش کار مشخص توسط نهادهای مجری پیاده می‌شود، آثار و پیامدهای مستقیم و غیر مستقیم مختلفی را در عرصه مختلف اجتماع و شهر اعم از اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و فضایی موجب می‌گردند. مهم‌ترین و اساسی‌ترین تأثیر کالبدی-فضایی در جامعه، آبادانی شهرها است. این آبادانی در سایه انتظام فضایی دقیق عناصر شهری از قبیل کاربری‌ها، خدمات، عملکردها منصفه ظهور می‌رسد. مفاهیم ذیل این مقوله نشان‌دهنده آثار و نتایج حاصل از کنترل و مدیریت بر محیط قدرترانی طرح‌های توسعه شهری است (شکل ۱ و ۲).

بینش و تفکرات برنامه‌ریزان: بخش عمده‌ای از برنامه‌ریزان هنوز به جایگاه خود واقف نیستند و نیازمند باز تعریف مفهوم برنامه‌ریزی در رویکردهای جدیدتر هستند. نگاه برنامه‌ریز در فضای حاکم نیز ایراداتی وارد است. جایی که انتظار می‌رود نظیر یک فعال اجتماعی ایفای نقش کند، همچون یک بنگاه اقتصادی تجارت دانش می‌کند (نقل به مضمون مصاحبه).

ظرفیت مشارکت جویان اجتماع: باید توجه داشت پذیرش اینکه مردم حق دارند در تعیین سرنوشت خود دخالت کنند و ایجاد زمینه برای دخالت که قطعاً همراه با یادگیری اجتماعی و ارتقای سطح و کیفیت زندگی است می‌تواند زمینه‌ساز تحولات بسیار عمیق‌تری در سطح جامعه گردد. در حقیقت تلاش برای ایجاد یک روحیه مشارکتی می‌تواند درصد موفقیت برنامه‌ها را بسیار بالاتر ببرد (نقل به مضمون مصاحبه).

۳) شرایط میانجی (مداخله‌گر): در پژوهش حاضر و براساس تحلیل مصاحبه‌ها دو مؤلفه به‌عنوان شرایط میانجی محیطی به شرح جدول ۲ شناسایی شده است.

۴) الزامات اجرایی: یکی از مقولاتی که در فرآیند کدگذاری و تحلیل داده‌های استخراج شده ظهور پیدا کرده است، مقوله «الزامات اجرایی» است. الزامات اجرایی در مسیر تحقق خود امکان کنترل و مهار محیط قدرترانی در فرآیند برنامه‌ریزی شهری را فراهم می‌آورد.

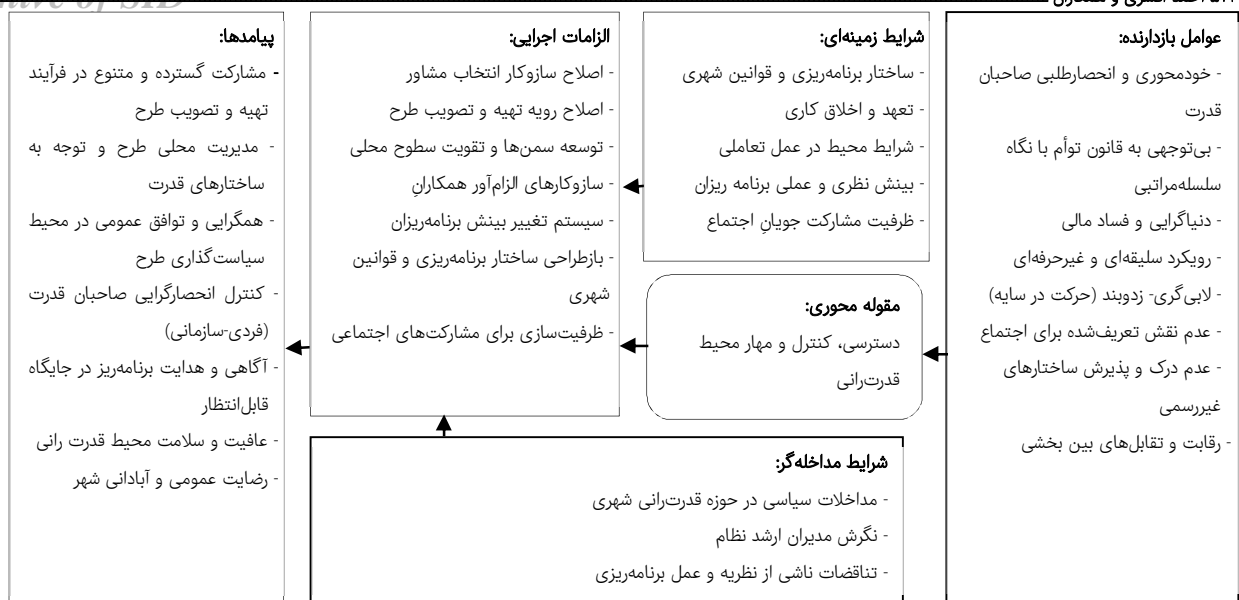
اصلاح سازوکار انتخاب مشاور: به نظر می‌رسد کاستی‌های موجود در نحوه ارتباط یک سویه برنامه‌ریز و کارفرما (دولت) برگرفته از نحوه انتخاب مشاور و فرآیند شکلی تهیه طرح‌های توسعه شهری است، اگر بتوان قدرت تصمیم‌گیری و انتخاب مشاور طرح ساختار بین بخشی داشته باشد سلامت بیشتری نیز بر طرح حکم‌فرما خواهد بود (نقل به مضمون مصاحبه).

اصلاح رویه تصویب طرح: اصلاح سازوکار تصویب طرح‌های شهری در ایران که در حال حاضر در انحصار دستگاه‌های دولتی است، قادر خواهد بود قدرت اعمال نظر و نفوذ آنها را اعم از دولتی و غیره در فضایی محدودتر و متعادل‌تری هدایت کند (نقل به مضمون مصاحبه).

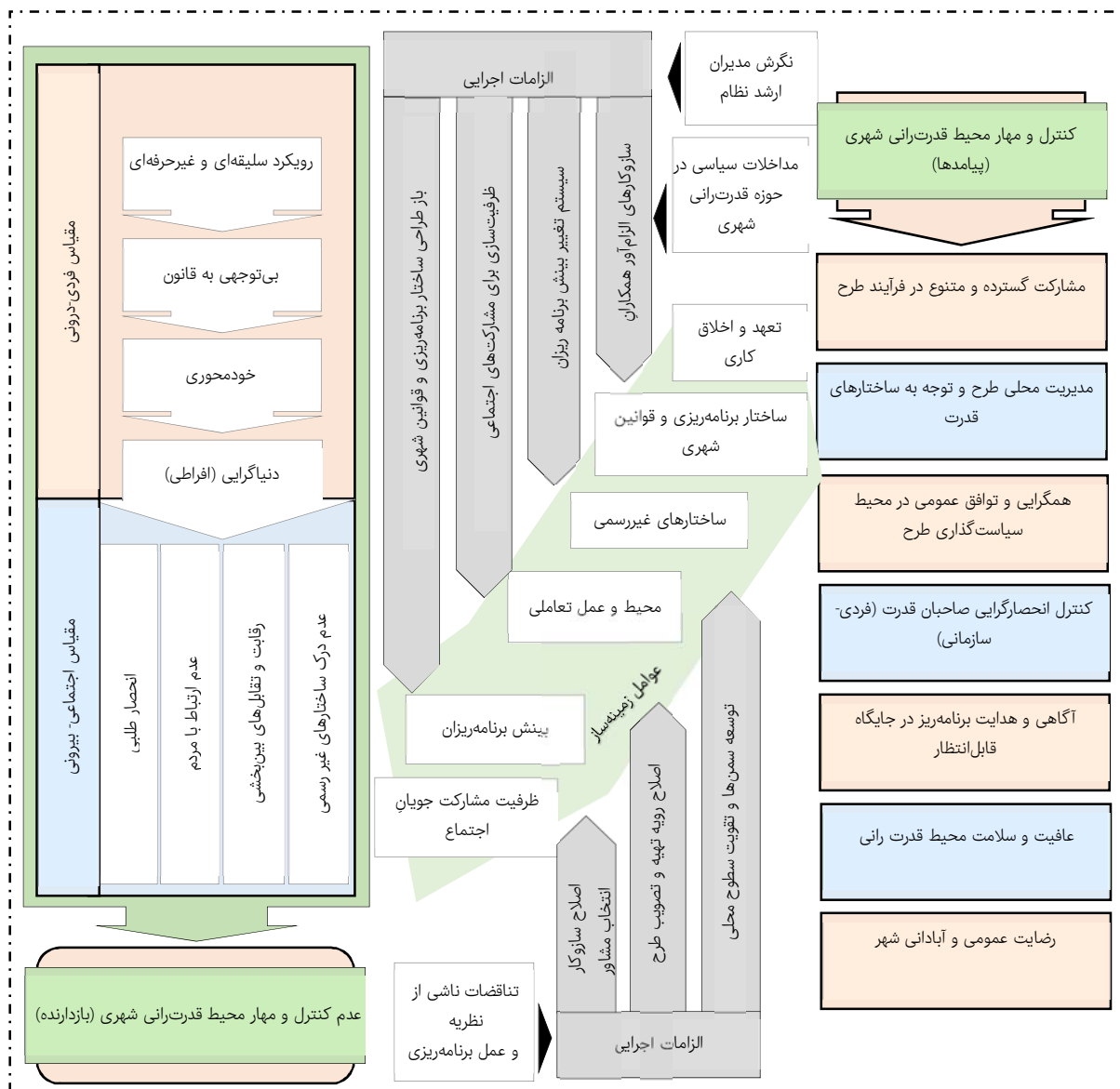
توسعه سمن‌ها و تقویت سطوح محلی: با عنایت به اینکه در این فرآیند عملاً تمام چرخه تولید، دخالت و نظارت در حیطه اختیارات یک دستگاه دولتی قرار می‌گیرد، با اختیار خود در غیاب یک مشارکت مردمی و فعال، نظارت ضعیف دستگاه‌های نظارتی و محدودیت‌های رسانه‌ای همه‌چیز را مطابق با خواست خود پیش می‌برد (نقل به مضمون مصاحبه).

سازوکارهای الزام‌آور همکاران: از همان ابتدا که نگاه کنیم قانون‌گذار این وظیفه را متوجه دولت کرده است و نقشی برای سایر بخش‌های دیگر مثل بخش خصوصی و بخش مردمی متأسفانه در قانون قائل نشده است (نقل به مضمون مصاحبه).

تغییر در بینش و تفکر برنامه‌ریزان (نظری-عملی): بخش عمده‌ای از برنامه‌ریزان در کشور هنوز به نقش مورد انتظار خود آگاه نیستند و

شکل ۱) مدل پارادایمی حاصل از کدگذاری محوری

شکل ۲) مدل کنترل و مهار محیط قدرترانی در فرآیند برنامه‌ریزی

متشکل از ۵ مقوله در بعد عوامل بازدارنده، زمینه‌ساز، شرایط مداخله‌گر، الزامات اجرایی و پیامدها شناسایی شده است. این مدل یک بیان و تبیین نظری از علل عدم کنترل و مهار محیط قدرت‌رانی شهری است که از طریق مناسبات و الزامات اجرایی زمینه تحقق‌پذیری مدل مذکور فراهم آمده است.

تشکر و قدردانی: از همکاری مجموعه عواملی که با ایشان مصاحبه انجام شده و در این مطالعه ما را همراهی کرده‌اند کمال سپاس و تشکر را داریم.

تاییدیه اخلاقی: موردی از سوی نویسندگان گزارش نشده است.

تعارض منافع: موردی از سوی نویسندگان گزارش نشده است.

سهم نویسندگان: احمد افسری (نویسنده اول)، نگارنده مقدمه/پژوهشگر اصلی (۱۰۰٪)؛ سیدمسلم سیدالحسینی (نویسنده دوم)، روش‌شناس/پژوهشگر کمکی (۲۵٪)؛ مریم دانشور (نویسنده سوم)، نگارنده بحث/پژوهشگر کمکی (۱۰٪)؛ عمیدالاسلام ثقه‌الاسلامی (نویسنده چهارم)، پژوهشگر کمکی (۵٪)

منافع مالی: این مقاله برگرفته از رساله دکتری نویسنده مسئول، با عنوان «تبیین مدل توسعه متعادل فضایی در فرآیند روابط قدرت و رقابت درون شهری-نمونه موردی: کلان‌شهر مشهد» است که به راهنمایی دکتر سیدمسلم سیدالحسینی، دکتر مریم دانشور و دکتر عمیدالاسلامی ثقه‌الاسلامی در دانشگاه آزاد اسلامی واحد مشهد انجام شده است.

منابع

- Afsari A, Seyed Al-Hosseini SM, Daneshvar M, Seghatoleslami A (2019). Evaluating and measuring the rate of access to public services using fuzzy model case study: Mashhad metropolis. *Journal of Geographical Researches*. 34(1):51-61. [Persian]
- Allmendinger P, Gunder M (2005). Applying lacanian insight and a dash of derridean deconstruction to planning's 'dark side'. *Planning Theory*. 4(1):87-112.
- Bryman A (2011). Quantity and quality in social research. Aghabigpouri H, translator. Tehran: Sociologists Publications. [Persian]
- Castells M (2009). *Communication power*. New York: Oxford University Press.
- Chen X, Sun J (2006). Sociological perspectives on urban China: From familiar territories to complex terrains. *China Information*. 20(3):519-551.
- Corbin JM, Strauss AL (2008). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory*. 3rd ed. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Creswell JW (2012). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. 3rd ed. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Delavar A (2010). *Qualitative Methodology*. *Rahbord Journal*. 19(54): 307-329
- Fainstein S S (2005). Planning theory and the city. *Journal of Planning Education and Research*. 25(2):121-130.
- Flyvbjerg B (2002). Bringing power to planning research: One researcher's praxis story. *Journal of Planning Education and Research*. 21(4):353-366.
- Forester J (2013). On the theory and practice of critical pragmatism: Deliberative practice and creative negotiations. *Planning theory*. 12(1):5-22.

ما قدرت را تحت عنوان توانایی یک فرد یا گروه برای تأثیر بر دیگری مدنظر داشته‌ایم به شکلی که در آن افراد به‌صورت نامتناسب به برآورده ساختن منافع خودشان به‌حساب دیگران (به قیمت زیر پانهادن منافع دیگران) اقدام می‌کنند. لذا برای شناخت تأثیرات این جنبه از قدرت، به بررسی مکانیسم‌های آن پرداخته شد. تأکید مقاله همان‌گونه که اشاره شد بر فرآیندهایی است که سبب اعمال قدرت بر فرآیند برنامه‌ریزی طرح‌های توسعه شهری شده و آن را تحت تأثیر خود قرار می‌دهد. محرک اصلی در پیدایش این تعاملات ناشی از عدم تعادل قدرت ذی‌نفعان است. در این پژوهش نشان داده شد که صاحبان قدرت با استفاده از جایگاه و حربه‌های خود به‌عنوان ذی‌نفع در فرآیند برنامه‌ریزی نقش ایفا می‌کنند. انگیزه آنها به‌عنوان کل واحد سوای انگیزه‌های سیاسی و یادآوری حضور قدرت خود به اعضای اجتماع، می‌تواند انگیزه‌های اقتصادی و اجتماعی هم داشته باشد. منتهی هر چقدر مسئولیت فرد در اجتماع و ساختار حکومت بیشتر باشد، به همان نسبت نمود آن گسترده‌تر خواهد بود. در این حالت دولت که حاکمیت مطلق دارد، روند برنامه‌ریزی دستوری و از بالا به پایین به اجرا در می‌آید و میزان تأثیرگذاری دولت بر روند برنامه‌ریزی بسیار عمیق و گسترده است. گروه‌های قدرتمند نیز از طریق دولت با ابزارهای ممکن در این فرآیند اعمال‌نمود می‌کنند. همان‌طور که در بخش ادبیات نظری به آن اشاره شد محققان در بیشتر کشورها توسعه‌یافته نیز بر روی مکانیسم و روش‌هایی که باعث می‌شود بازیگران قدرت برنامه و طرح را تغییر دهند، پرداخته‌اند. آنچه برنامه‌ریزی در ایران را از سایر کشورهای توسعه‌یافته متمایز می‌کند (که در کشورهای توسعه‌یافته رواج دارد)، این است که همه مردم برای رسیدن به یک نقطه مشترک به گفتگو مبادرت می‌کنند و صورت‌هایی از مذاکرات غیررسمی که قانون نیز از آن حمایت می‌کند (همچون لابی‌کردن) در آن به وجود می‌آید. ولی در برنامه‌ریزی غیررسمی ایران تمام مراحل فرآیند، غیر شفاف، بعضاً غیرقانونی و البته قانون‌گريزانه پیگیری می‌شود. این ابزارها عمدتاً در انحصاری صاحبان قدرت بوده و اجتماع با کمترین اثرگذاری نقش خود را ایفا می‌کنند. در چنین شرایطی، با پررنگ‌تر شدن نقش اجتماع درکنش برنامه‌ریزی قادر خواهیم بود یک جریان تعاملی، کارکردگرا و پاسخگو به نیازهای اجتماعی در فضای جغرافیایی را پدیدار کرده و حکومت نیز با خواسته‌های اجتماع نزدیک و هماهنگ‌تر خواهد شد. باید توجه داشت طرح‌هایی که در حال حاضر در ایران تهیه و اجرا می‌شوند در راستای افزایش کارآمدی خود نیازمند حاکمیت و استقرار یک ساختار دموکراتیک بر نظام تهیه، تصویب و اجرا توأم با تلاش‌هایی در راستای ایجاد یک جامعه مدنی فعال و به رسمیت‌شناختن نقش قدرتمندان در نظام برنامه‌ریزی شهری است.

نتیجه‌گیری

مدل کنترل و مهار محیط قدرت‌رانی شهری در فرآیند برنامه‌ریزی

- regeneration in Dublin. *Urban Studies*. 37(4):651-672.
- Moulaert F, Cabaret K (2006). Planning, networks and power relations: Is democratic planning under capitalism possible?. *Planning Theory*. 5(1):51-70.
- Navabakhsh M, Karimi F (2009). Analysis of the concept of power in Michel Foucault's theorie. *Quarterly of Political Studies*. 1(3):49-64. [Persian]
- Ashraf Nazari A (2005). Power analysis from the perspective of Štefan Lux: Power from a pluralist, reformist, and radical look. *Rahbord Journal*. 36:383-392. [Persian]
- Ozer A (2007). The government in the history of Western thought. Bagheri A, translator. Tehran: Farzan Publishing. [Persian]
- Pacione M (2013). *Urban geography: A global perspective*. 3rd ed. London: Routledge.
- Parker S (2010). *Cities, politics & power*. London: Routledge.
- Richardson T, Jensen OB (2003). Linking discourse and space: Towards a cultural sociology of space in analysing spatial policy discourses. *Urban Studies*. 40(1):7-22.
- Schmidt-Thomé K, Mäntysalo R (2014). Interplay of power and learning in planning processes: A dynamic view. *Planning Theory*. 13(2):115-135.
- Tavakolinia J, Shams Pouya MK (2016). An analysis to the evolution of power and sovereignty with an emphasis on the issues of urban power. *International Journal of Geographical Society of Iran*. 14(50):73-92. [Persian]
- Warf B (1991). Power, politics, and locality. *Urban Geography*. 12(6):563-569.
- Yusefi A, Varshoei S (2011). Social inequality in Mashhad urban space: An estimation of education and income inequality in Urban Spaces. *Journal of Iranian Social Studies*. 4(4):152-184. [Persian]
- Zamiran M (2002). *Michel foucault: Knowledge and power* 6th ed. Tehran: Hermes Publications. [Persian]
- Fox-Rogers L, Murphy E (2014). Informal strategies of power in the local planning system. *Planning Theory*. 13(3):244-268.
- Harvey D (1996). *Social Justice and the City*. Haeri M, Hesamiyan F, Monadizade B, translator. Tehran: Sherkate Pardazesh-e Barnamerizi Shahri Publications. [Persian]
- Hillier J (2010). *Shadows of power: An allegory of prudence in land-use planning*. Pauladi K, translator. Tehran: Iran Consulting Engineers Society Publications. [Persian]
- Hosseini Dehaghani M, Basirat M (2016). A game theory approach to the analysis of urban power games: Analysis of construction building processes in Tehran metropolis. *HONAR-HA-YE-ZIBA MEMARI-VA-SHAHRSAZI*. 21(1):91-100. [Persian]
- Kamete AY (2012). Interrogating planning's power in an African city: Time for reorientation? *Planning Theory*. 11(1):66-88.
- Kong L (2008). In *The sage companion to the city*. In: Hall T, Hubbard P, Short R, editors. *Power and Prestige*. London: Sage. 13-27.
- Lashgari E, Rezaei M, Kaviyanpoor G (2017). Theoretical explanation of functions of political power in urban space. *Journal of Geographical Research*. 32(2):52-66. [Persian]
- Kazemian G, Jalili J (2015). Key stakeholders power analysis of policy making process in Tehran's strategic structural (Comprehensive) plan (1999-2011). *Journal of Architecture and Urban Planning*. 8(15):139-158. [Persian]
- Lefebvre H (2001). Comments on a new state form. *Antipode*. 33(5):769-782.
- Lennon M, Fox-Rogers L (2017). Morality, power and the planning subject. *Planning Theory*. 16(4):364-383.
- McGuirk PM (2000). *Power and policy networks in urban governance: Local government and property-led*